

nieuwe theorieën over de nieuwe middenklasse*

John Urry

Ik begin mijn uiteenzetting over de nieuwe middenklasse met een korte beschouwing van Giddens' vrij recente boek *The Class Structure of the Advanced Societies* (1973) (1). Giddens betoogt dat de belangrijkste tekortkoming van dichotomistische interpretaties van de klassenstructuur is dat zij het "het begripsmatig moeilijk maken" om het bestaan van middenklassen überhaupt te onderkennen. In het Marxistische klassenmodel daarentegen, kan dit probleem op twee manieren worden opgelost. Allereerst kan de middenklasse in een bepaalde samenleving worden gezien als onderdeel van het dichotome klassensysteem van een ander type samenleving, zodat in het feodalisme de middenklasse, de bourgeoisie, in feite deel uitmaakt van het klassensysteem van de post-feodale samenleving. Een andere mogelijkheid is dat deze specifieke middenklasse wordt gezien als een fractie van een andere klasse, zodat de kleinburgerij een fractie is van de eigenlijke bourgeoisie, en gedefinieerd kan worden a.d.h. van de kleinere omvang van haar eigendom. Giddens stelt dat geen van beide oplossingen bevredigend zijn: met name de eerste theoretische mogelijkheid ontkent dat de bourgeoisie een "midden" klasse is die intervenueert tussen twee andere in een "ëenvormig klassensysteem" (Giddens, 1973, p. 101). Geen van beide oplossingen biedt bovendien plaats aan de groepering die altijd ontsnapt aan een adequate analyse in Marxistische termen, nl. de nieuwe middenklasse. Giddens betoogt vervolgens dat het merendeel van de traditionele vraagstukken van de klassenanalyse die binnen de Marxistische benadering zijn ontwikkeld in een "ander kader" op vruchtbaarder wijze kunnen worden aangepakt, nl. een gewijzigd Weberiaans kader. Het voornaamste probleem van de Weberiaanse benadering is volgens Giddens dat niet duidelijk wordt gespecificeerd hoe het potentieel grote aantal verschillende klasseposities dat resulteert uit de verschillende verwervings-kansen in een marktsituatie teruggebracht kan worden tot een aantal klassen dat voldoende 'hanteerbaar' is voor de verklaring van 'de belangrijkste componenten van de sociale structuur en de belangrijkste processen van sociale verandering' (Giddens, 1973, p. 101). Hoewel Giddens daarom terecht de vinger legt op dit centrale gebrek van een Weberiaanse marktbenadering, kleven er toch problemen aan zijn argumentatie. Op de eerste plaats schijnt hij het een ongeriefelijke zaak te vinden dat we zoveel klasseposities kunnen onderschei-

* Uit het Engels vertaald door Dick Pels en André Triep.

den en dat we, in overeenstemming met onze partikuliere doelstellingen, bepaalde klassen elimineren en andere samentrekken. Hij neemt daarom als criterium voor een adequate theorie de hanteerbaarheid van die theorie, en niet welke entiteiten werkelijk bestaan en een kausale werkzaamheid bezitten. Op de tweede plaats is zijn eigen aangepaste Weberiaanse positie niet in staat de eerdergenoemde moeilijkheid te overstijgen, aangezien zij eveneens een potentiële rijkdom aan sociale klassen oplevert.

Giddens' gewijzigde analyse van sociale klassen vertrekt vanuit de positie dat een adequate theorie de *strukturering* (*Structuration*) van deze klassen moet analyseren d.w.z. de wijze waarop de meest wezenlijke economische verhoudingen hun uitdrukking vinden in, of worden vertaald in, niet-economische sociale structuren. De term 'klasse' heeft niet zozeer betrekking op het potentieel oneindige veelvoud van belangen dat wordt geschapen door uiteenlopende marktkapaciteiten (alle soorten van relevante attributen die individuen meebrengen naar de ruilontmoeting), maar veeleer op het daaruit voortvloeiende beperkter aantal van niet-economische sociale groeperingen. Er zijn twee bepalende factoren in een dergelijke strukturering: de *indirekte* (*mediate*) strukturering, de 'globale' verbindingslijnen tussen marktkapaciteiten en gestructureerde systemen van klasseverhoudingen, die worden beheerst door de verdeling van mobiliteitskansen; en *direkte* (*proximate*) strukturering de meer specifiek lokale determinanten, de verdeling van arbeid en gezag binnen het bedrijf en de invloed van 'distributieve groeperingen' met gemeenschappelijke consumptiepatronen.

Het effect van de indirecte en directe strukturering is dat het kapitalisme wezenlijk wordt gekenmerkt door een drievoudige klassenstructuur; er bestaat m.a.w. een 'eenvormig klassensysteem' dat uiteenvalt in een topklasse, een middenklasse en een arbeidersklasse. De positie van elk is terug te voeren op hun afzonderlijke marktkapaciteit: de topklasse beschikt over de produktieve eigendom, de middenklasse beschikt over onderwijs- en technische kwalifikaties, en de arbeidersklasse beschikt over fysieke arbeidskracht. De factoren die verantwoordelijk zijn voor de directe strukturering versterken of 'overdetermineren' deze gestructureerde klassen: de arbeidsdeling bevordert een scherp onderscheid tussen handarbeidersberoepen en niet-handarbeidersberoepen; de gezagshiërarchie versterkt het onderscheid tussen handarbeiders en administratief personeel, en tussen administratief personeel en eigenaars en bestuurders; en de scheiding tussen de distributieve groeperingen verbreedt met name de kloof tussen hoofd- en handarbeid.

Giddens presenteert hiermee een verbeterde versie van de marktbenadering van de problematiek van sociale klassen. De onvolkomenheden in zijn argumentatie, die complexer en subtieler is dan ik hier heb doen uitkomen, vinden hun oorsprong in zijn onvermogen om deze marktverhoudingen in een adequaat theoretisch kader te plaatsen. Hij slaagt er niet in nauwkeurig aan

te geven hoe en waarom er in eigentijdse kapitalistische maatschappijen drie fundamentele marktkapaciteiten kunnen worden onderscheiden en in welke verhouding zij tot elkaar staan. Dat komt omdat hij hun voornaamste karaktertrek over het hoofd ziet, en dat is niet het feit dat zij op de markt worden gekocht en verkocht, maar dat zij specifieke functies vervullen, ofwel bepaalde gebruikswaarden bezitten. Deze drie marktkapaciteiten worden in een produktiesysteem samengebracht in een gestructureerde reeks van sociale verhoudingen, waarbij de eigenaars der produktiemiddelen in staat zijn op de markt uiteenlopende vormen van arbeidskracht aan te schaffen, en waarbij deze arbeidskracht wordt aangewend om waren te produceren.

Als we Giddens' formulering wat nader beschouwen, zien we dat hij geen theoretisch nauwkeurige methode van differentiëren tussen de niet-eigenaars van kapitaal verschaft. In de groep van degenen die hun arbeidskracht verkopen treft men een stapsgewijze gradatie aan, die reikt vanaf degenen die beschikken over sterk gespecialiseerde technische kennis en die vaak een beroepsgroep vormen die een zekere geslotenheid handhaaft met steun van de staat en andere instituties, helemaal tot aan degenen die niets anders op de markt kunnen brengen dan ongeschoolde fysieke arbeidskracht. Giddens' marktbenadering slaagt er niet in de precieze klassepositie van verschillende sectoren in de groep van degenen die niet de beschikking hebben over produktieve eigendom te specificeren, hij maakt niet duidelijk wat de verschillende rol of functie is die verschillende groepen, die beschikken over uiteenlopende hoeveelheden training of technische expertise, vervullen in het door het kapitaal gedomineerde produktieproces. Giddens reduceert in feite het probleem voor een deel tot een vraagstuk van individuele sociale mobiliteit, en verwaarloost strata en fracties van klassen die betrokken zijn in het heel wat belangrijker proces van 'kollektieve sociale mobiliteit', en voor een ander deel op de arbeidsdeling, die wordt gezien als een zich steeds verder vertakkend stelsel dat een bureaucratische bevelsstructuur en bureaucratische coördinatie met zich meebrengt. Derhalve is Giddens' werk niet in staat het belangrijkste tekort van een marktbenadering te overstijgen, ook al wordt deze gemodificeerd door een verhoogde aandacht voor de arbeidsdeling en voor gezagsstructuren. Dit tekort wordt nogmaals zichtbaar wanneer we de bezitters van de marktkapaciteit 'eigendom' beschouwen. Als we de verschillende functies niet analyseren die nodig zijn om die eigendom te handhaven, en de reproductie ervan te verzekeren, worden we wederom gekontroneerd met het beeld van een gradatie van vele verschillende marktposities, die het gehele bereik omvatten van de internationale monopoliekapitalist tot aan de zelfstandige glazenwasser toe.

Ik wil nu graag aandacht besteden aan een benadering van de nieuwe middenklasse die deze klasse juist probeert te plaatsen in relatie tot herkenbare functies van het kapitalistisch systeem. Het is derhalve een poging om tegenover Giddens aan te

tonen dat deze klasse *kan* worden omschreven middels een dichotomistische aanpak, maar het is een aanpak die complexer is dan degene die Giddens voor ogen zweeft.

II

Mijn weergave van Carchedi (1975) zal selectief zijn, aangezien ik de aandacht meer wil richten op de problemen die hij opwerpt dan op bepaalde details van zijn redenering (2). Laat ik enkele globale lijnen trekken.

Allereerst probeert hij de nieuwe middenklasse te definiëren en te omschrijven alleen met betrekking tot de economische structuur; hij ziet af van politieke en ideologische structuren, wat ik ook zal doen.

Ten tweede beweegt zijn analyse zich op de twee hoogste niveaus van abstraktie, dat van de produktieverhoudingen op het niveau van de *zuivere kapitalistische structuur* en dat van het *kapitalistische socio-economische systeem*, waarbij het laatste wordt opgevat als het totaal van de sociale betrekkingen en structuren die overeenkomen met een gegeven economische structuur. Hij treedt niet in de analyse van concrete sociale formaties waar een 'structuur-in-dominantie' bestaat van een gegeven economische structuur en socio-economisch systeem. Ten derde wordt de economische structuur gezien als een gestructureerde eenheid: hoewel de produktieverhoudingen de determinerende rol spelen, worden deze op hun beurt weer beïnvloed door de distributie-, ruil- en konsumptieverhoudingen. Daarom vindt er terugkoppeling plaats van de marktrelaties op een basisstructuur zoals die tot uitdrukking komt in de produktieverhoudingen.

Ten vierde bestaat het kapitalistische produktieproces uit het arbeidsproces en het produktieproces van meerwaarde. Het arbeidsproces is het proces waarin de nuttige arbeid met behulp van bestaande gebruikswaarden nieuwe gebruikswaarden voortbrengt; in het tweede proces wordt waarde en meerwaarde geproduceerd. De kapitalistische produktiewijze (KPW) is een eenheid waarin het eerste proces ondergeschikt is aan het tweede, waardoor gebruikswaarden slechts worden geproduceerd als middel voor de produktie van ruilwaarden. Er bestaan derhalve twee afzonderlijke processen, het arbeidsproces dat een onmiddellijke verbinding impliceert tussen de arbeider en de produktiemiddelen, en het produktieproces van meerwaarde dat de betrekkingen omvat die deze twee elementen verbinden met de niet-arbeider.

Ten vijfde bevat de zuivere kapitalistische produktiewijze vier verschillende dichotomie structuren: allereerst de dichotomie produktief/onproduktief of uitgebuit/uitbuitend; ten tweede de dichotomie eigenaar/niet-eigenaar -we zullen later zien waarom het belangrijk is te onderscheiden tussen juridische en economische eigendom; ten derde de dichotomie arbeider/niet-arbeider zoals die in de sociale arbeidsdeling gegeven is; en ten vierde de distributieverhoudingen, die worden gezien als in hun wezen bepaald door de produktieverhoudingen. Drie overwegingen

zijn van belang om de distributie van deze kenmerken voor een bepaalde klasse vast te stellen: het aandeel dat die klasse heeft in de maatschappelijke rijkdom, de wijze van verwerving, en de oorsprong ervan. Deze elementen zijn noodzakelijk voor de definitie van de twee hoofdklassen in de KPW. De arbeidersklasse moet gezien worden als de klasse van producenten, uitgebuitenen, niet-eigenaars, arbeiders, en als de klasse van degenen wier inkomen wordt bepaald door de waarde van hun arbeidskracht, wier inkomen door henzelf wordt geproduceerd en aan hen wordt terugbetaald door de kapitalist. De kapitalistenklasse wordt dan gedefinieerd in tegenovergestelde termen: het is de klasse van niet-producenten, eigenaars, niet-arbeiders, de klasse van degenen wier inkomen afgeleid is van de meerwaarde, wordt ingeperkt door de hoeveelheid meerwaarde en niet door henzelf wordt geproduceerd maar door hun arbeiders.

Deze uitspraken vormen nu de basis voor Carchedi's theorie over de klassepositie van de nieuwe middenklasse. Deze theorie vertrekt vanuit een periodisering van de kapitalistische ontwikkeling in drie stadia. Deze stadia zijn de volgende: de formele onderschikking van de arbeid aan het kapitaal; het ontstaan van de kollektieve arbeider; en de ontwikkeling van de globale functies van het kapitaal. De tweede en derde fase brengen belangrijke implicaties met zich mee voor de klassepositie van de nieuwe middenklasse.

In de eerste fase bestaat er slechts een formele onderschikking van de arbeid aan het kapitaal, of van het arbeidsproces aan het productieproces van meerwaarde. In deze fase is de kapitalistische onderneming niets anders dan een menigte van onder één dak samengebrachte arbeiders, waarbij elke arbeider afzonderlijk complete waren produceert. Terwijl de productieomstandigheden verschillend zijn van de feodalistische blijven de technische voorwaarden ongewijzigd.

In het daarop volgende stadium ontwikkelt zich de werkelijke onderschikking van de arbeid aan het kapitaal. Er speelt zich een continue revolutie af in de technische voorwaarden van de productie. Het arbeidsproces wordt omgevormd van een eenvoudig proces, waarin de complete waar wordt voortgebracht door één enkele arbeider, tot een proces van grote complexiteit dat wetenschappelijk wordt georganiseerd. Het productieproces wordt gesplitst in een groot aantal deeltaken en deelfuncties en wordt voortdurend gerevolutioneerd, zodat er een steeds toenemende massa meerwaarde wordt voortgebracht en gerealiseerd. Het eind produkt is het resultaat van dit complexe arbeidsproces, het is een sociaal produkt dat gemeenschappelijk wordt geproduceerd door een groot aantal arbeiders die niet allen noodzakelijkerwijs handarbeid verrichten. Produktieve arbeiders vervullen één of meerder functies van de totaalarbeider. Een tweevoudige wijziging treedt op bij de bepaling van de produktieve arbeid in dit stadium. Enerzijds wordt de produktieve arbeid beperkt tot datgene wat valt onder de productie van meerwaarde; anderzijds wordt het begrip verruimd en omvat nu alle personen die

een funktie van de totaalarbeider vervullen.

In het derde stadium van de ontwikkeling van de zuivere kapitalistische produktiewijze treedt een gelijkvormige transformatie op van het produktieproces van meerwaarde. Datgene wat in het private kapitalisme de funktie was van één individu, de kapitalist, wordt onder het monopoliekapitalisme een reeks van deelhandelingen die aspecten zijn van de globale funktie van het kapitaal. Er vormt zich een komplexe organisatiestructuur of burokratie die niet slechts het resultaat is van de koöperatieve inslag van het arbeidsproces dat *koordinatie en eenheid* vereist, maar daarnaast het resultaat is van de kapitaal-funktie die *kontrole en toezicht* met zich meebrengt. De funktie van koordinatie en eenheid wordt door de kapitalist vervuld als deelnemer aan het arbeidsproces, de controle- en toezichtsfunkties -nodig voor de produktie van meerwaarde- vereisen dat men zich ervan verzekert dat de arbeid wordt verricht op een gedisciplineerde, regelmatige en kontinue wijze, dat de produktiemiddelen op passende wijze worden gebruikt, dat grondstoffen niet worden verspild, dat meerwaarde wordt geproduceerd, etc. Een andere belangrijke wijziging die zijn intrede doet in het monopoliekapitalistische stadium is de scheiding tussen juridische en feitelijke eigendom.

Een gedeelte van de structuur die de globale kapitaal bestaat uit personen die geen kapitaal in eigendom hebben en ook nooit hebben gehad. Carchedi betoogt dat we hier de feitelijke eigendom van kapitaal moeten analyseren. De eigenlijke kapitalisten in deze fase zijn de managers, degenen die de werkelijke eigendom hebben over de produktiemiddelen. We kunnen ons nu richten op een analyse van de nieuwe middenklasse. Carchedi stelt dat de globale kapitaal-funktie in het monopoliekapitalistische stadium wordt uitgeoefend door een klasse die ten eerste noch juridisch eigenaar is van kapitaal, noch in enigerlei zin van het woord feitelijk eigenaar; ten tweede bij de uitoefening van deze globale funktie als kollektief optreedt niet alleen omdat het gaat om een groot aantal individuen maar tevens omdat zij gezamenlijk met de kapitalist deze funktie vervullen; en ter derde, *zowel* de funktie van de totaalarbeider als de globale kapitaal-funktie in een wisselende combinatie vervult. Het laatste is van wezenlijk belang. In het private kapitalisme vervullen de dragers van de kapitalistische funktie zowel kapitaal- als arbeidsfunkties, hoewel de kapitaal-funktie altijd de arbeidsfunktie overschaduwet. In het monopoliekapitalistische stadium echter geldt dit niet meer voor de nieuwe middenklasse; voor sommigen speelt de funktie van de totaalarbeider een dominerende rol, voor anderen daarentegen de globale kapitaal-funktie. Derhalve definieert Carchedi de nieuwe middenklasse als de klasse die, zonder in juridische of feitelijke zin eigenaar te zijn van de produktiemiddelen, de globale kapitaal-funktie uitoefent, die zij uitoefent naast de funktie van de totaalarbeider. Deze klasse kan daarom van andere klassen worden onderscheiden niet a.d.h. van de positie die zij

inneemt in een bepaalde gezagshiërarchie, maar a.d.h. van de eigen functie die zij heeft binnen het kapitalistische productieproces.

Dat de nieuwe middenklasse deze twee functies vervult verklaart op zijn beurt waarom haar leden in historische productieprocessen hogere inkomens genoten dan loonarbeiders. Hun inkomen valt in feite in twee delen uiteen: enerzijds in 'lonen', het cultureel bepaalde bestaansminimum dat noodzakelijk is voor de reproductie van de arbeidskracht, en anderzijds in een betaling uit 'revenu' d.w.z. het inkomen van degenen die de kapitaalfunctie vervullen. Het is natuurlijk welbekend dat de relatieve positie van sommige leden van de nieuwe middenklasse is verslechterd en die van de loonarbeiders benadert. Dit proces van proletarisering is, zo stelt Carchedi, het resultaat zowel van de voortdurende ontwaarding van de arbeidskracht van sectoren van de nieuwe middenklasse in de richting van een scholingsnivo dat lager is in relatie tot het gemiddelde, als van de inkrimping of eliminatie van de door deze personen uitgeoefende kapitaalfuncties. Carchedi haalt het voorbeeld aan van 'n industriële scheikundige die niet alleen kwaliteitskontroletests afneemt (functie van de kollektieve arbeider) maar ook verantwoordelijk is voor de functie van toezicht en management (die op zichzelf weer twee aspecten heeft, eenheid en coördinatie, en controle en toezicht). Zodra deze tests kunnen worden afgenomen door iemand met een lagere kwalifikatie, bijvoorbeeld vanwege een verandering in de technologie, 1. wordt de waarde van de arbeidskracht van die scheikundige teruggebracht tot die van de technikus, 2. funktioneert de scheikundige niet langer als koördinator van de arbeid van de technici, en 3. bestaat er geen behoefte meer de scheikundige taken van controle en toezicht toe te wijzen. De taakinhoud van deze scheikundige ondergaat derhalve een proletariseringsproces. Proletarisering is volgens Carchedi het eindpunt van een ingewikkeld proces van verandering dat zijn aanvang neemt in de lagere regionen van die bedrijfstakken van de grote korporaties waar zowel de arbeids- als kapitaalfuncties worden uitgeoefend, een proces van verandering dat zowel een devaluatie van de arbeidskracht van de nieuwe middenklasse met zich meebrengt als een eliminatie op steeds grotere schaal van de globale kapitaalfunctie.

III

Carchedi's artikel levert een belangrijke bijdrage aan onze poging om de klassenpositie van de nieuwe middenklasse in een adequate theorie te vatten. Ik begin mijn analyse van zijn betoog door enige kritische kanttekeningen te plaatsen bij zijn stellingname om vervolgens de discussie te verbreden en zijn uitspraken te verbinden met onderzoek dat is gedaan naar de hogere beroepen en met een artikel van mijn eigen hand.

Op de eerste plaats lijkt me zijn definitie van de globale kapitaalfunctie volstrekt ontoereikend. Hij ziet deze volledig

in termen van controle en toezicht; elke produktieagent die maar enigzins bezig is anderen te controleren vervult blijkbaar deze functie. Er bestaat zelfs wel enige overeenkomst tussen de positie van Carchedi en die van Dahrendorf, aangezien degenen die de functie van controle en toezicht uitoefenen sterke overeenkomst vertonen met gezagsdragers in door bevelshierarchiën gekoördineerde associaties (*imperatively coordinated associations*) (3). Daarentegen impliceert de kapitaalfunctie een geheel scala van uiteelopenende functies die stuk voor stuk noodzakelijk zijn wil het kapitaal in verbinding treden met arbeid, zodat er meerwaarde kan worden gerealiseerd. Ik zal dit verderop uitwerken.

Een tweede reeks problemen vloeit voort uit de relatie tussen 'managers' en de nieuwe middenklasse. Carchedi legt graag de nadruk op dit onderscheid, maar bij nadere beschouwing blijkt dit toch moeilijk grijpbaar. Carchedi stelt dat het juist managers zijn die de feitelijke eigendom over het kapitaal hebben, maar vertelt ons niet precies wat dit nu inhoudt. Het lijkt slechts een aspekt te zijn van de globale functie van controle en toezicht. Feitelijke eigendom is derhalve identiek met de konkrete macht om de arbeidskracht te organiseren, deze in verbinding te brengen met de grondstoffen en met de installaties en het machinepark, en haar in het geëigende tempo en met de vereiste graad van intensiteit aan het werk te zetten. Degenen die de feitelijke eigendom uitoefenen zijn dan nauwelijks op een andere manier af te grenzen dan als de meest machtige temidden van allen die de functie van controle en toezicht vervullen. Dat zijn redenering problemen oproept kunnen we afleiden uit de volgende samenvattende passage:

"The global function of capital is performed by a structure a first part of which only performs this function and has the real ownership of capital, a second part of which performs this function without having the real ownership of capital, and a third part of which does not economically own capital and performs both the function of the collective worker and the global function of capital (in a variable balance). (Carchedi, 1975, p. 33).

Carchedi benoemt deze drie onderdelen van de structuur als volgt: managers, lagere managersstrata, en de nieuwe middenklasse van technologen, ingenieurs, administrateurs, etc. Toch verschaft hij geen onderscheidend criterium behalve in termen van controlerende en superviserendmacht, waarvan sommige individuen meer, en andere minder bezitten. Wat hij doet is bepaalde beroepsgroepen uitzonderen die men in gangbare analyses van eigentijdse kapitalistische sociale formaties meestal onderscheidt, om dan door het zuivere gebruik van hun benamingen de indruk te wekken dat zij hierdoor ook op een theoretisch goed gefundeerde wijze, als groepen met een zichtbaar aparte positie in de klassenstructuur van elkaar zijn afgegrensd. Zoals ik echter heb uiteengezet is zijn theorie van de globale kapitaalfunctie hiervoor ontoereikend. Het gebruik van deze woorden heeft derhalve in de opbouw van zijn betoog meer een

symbolische dan een theoretische functie. Wat hij aantoonst is dan eigenlijk niets meer dan dat er een hiërarchie van posities bestaat die begint in de lagere regionen van de nieuwe middenklasse, waar de functie van de totaalarbeider domineert en de globale kapitaalfunctie zeer beperkt is en naar alle waarschijnlijkheid verdwijnt met de voortgaande proletarisatie, en eindigt bij de bovenlaag van managers waar de globale kapitaalfunctie dominant is. De hoofdmoot van zijn betoog over het monopoliekapitalisme is trouwens gewijd aan argumenten die het belang moeten aantonen van een bureaukratische hiërarchie en het bestaan van een 'gradatie van posities'.

Dat Carchedi's argumentatie gezien kan worden als een aangepast gradualistische kan men ook afleiden wanneer men nogmaals een blik werpt op de dichotomieën die volgens hem het eigen karakter van de KPW in het monopolistische stadium aangeven: eigendom/niet-eigendom, productief/onproductief, niet-arbeider/arbeider (4). De eerste dichotomie wordt irrelevant omdat de hoofdaandacht ligt op werkelijke eigendom; het eigendomsvraagstuk wordt daarmee teruggebracht tot een vraagstuk van macht en controle zoals deze weerspiegeld worden in de maatschappelijke arbeidsdeling. De tweede dichotomie wordt, ofschoon hij er nogal wat aandacht aan besteedt, evenzeer irrelevant. Onproductieve arbeiders die tewerkgesteld zijn in de cirkulatiesfeer worden slechts gezien als 'economisch onderdrukt' in plaats van 'uitgebuit'. De stelling luidt dat ~~er~~ directe toeëigening van arbeid plaatsvindt en geen toeëigening in de vorm van waarde, maar Carchedi is niet van mening dat dit sociale of politieke gevolgen heeft. Hij zegt dat er evenveel leden van het proletariaat zijn als er productieve arbeiders zijn. In Carchedi's analyse is daarom het beslissende element in de monopoliekapitalistische fase de sociale arbeidsdeling, de relaties van macht en controle tussen de structureel verschillend geplaatste dragers van de functies van de totaalarbeider en de globale kapitaalfuncties. In tegenstelling tot een vulgair Marxistische klassendefinitie in termen van eigendom/niet-eigendom, vertrekt Carchedi's economische definitie vanuit de functie die wordt vervuld in de sociale arbeidsdeling. Vooral technische veranderingen zijn zeer belangrijk aangezien zij de structuur van de macht en controle in alle bedrijven wijzigen; dergelijke technische transformaties veroorzaken met name een steeds sterker wordende tendens in de richting van structurele differentiatie van de basisfuncties.

In een artikel dat dezelfde problematiek tot onderwerp heeft (Urry, 1973), kwam ik dicht bij een positie à la Carchedi: ik stelde daar dat de klassepositie van de middenklasse bepaald werd door de plaats die deze klasse, of bepaalde sectoren van die klasse, innam(en) in de werkstructuur, d.w.z. de distributie van macht, controle en status in elke onderneming. Deze stelling is zeer verwant aan de dichotomie tussen arbeiders en niet-arbeiders die voor Carchedi centraal is. Er blijven echter drie uiterst belangrijke aspecten over waarin mijn veel

minder gekompliceerde artikel afweek van dat van Carchedi.

a) *de ontwikkeling van de nieuwe middenklasse*: in mijn artikel trachtte ik vooral een verklaring te geven voor de opkomst van de nieuwe middenklasse en een idee te geven hoe een benadering op grond van Marxistische principes er uit zou zien. Ik besloot daarbij aandacht aan twee elementen waaraan Carchedi in zijn betoog voorbij gaat. Ten eerste noemt Marx in zijn verklaring van de opkomst van deze nieuwe klasse binnen de KPW dat zij zich juist ontwikkelt als een instantie die het groeiende surplus dat wordt geproduceerd door de produktieve arbeid moet absorberen. Dus, hoewel Marx aangeeft dat er een tendentiële daling van de winstvoet plaatsvindt, neemt de massa van de meerwaarde voortdurend toe, en deze moet op de een of andere manier worden gerealiseerd. Het probleem is dat de konsumptieuitgaven van de klasse der produktieve arbeiders noodgedwongen aan beperkingen gebonden zijn. Er is daarom behoefte aan een klasse die als komplement van de produktieve arbeiders kan optreden: zij konsumeert op steeds grotere schaal het groeiende surplus, hetgeen als neveneffect heeft dat crises die kunnen ontstaan uit niet-gerealiseerde winst en overproduktie worden vermeden. Marx en verscheidenen Marxisten hebben natuurlijk verwezen naar andere processen waardoor de effectieve vraag op peil wordt gehouden; Marx zegt bv. dat er behoefte bestaat aan 'surplus idlers' en aan 'waste, luxury, ostentatious philanthropy' (Marx, 1953, pp. 304-305). Carchedi gaat voorbij aan het vraagstuk van de realisatie aangezien hij zich juist richt op de manier waarop binnen de onderneming meerwaarde wordt geproduceerd. Een tweede probleem dat Carchedi expliciet opzichschuift betreft de relatie tussen de kapitalistische produktiewijze en kapitalistische sociale formaties. Vaak wordt gesteld dat het negentiende-eeuwse Engeland het meest typische voorbeeld van een kapitalistische maatschappij was, en dat sindsdien allerlei niet- of antikapitalistische ontwikkelingen roet in het eten hebben gegooid. Dit is misleidend omdat de laatste eeuw een steeds toenemende dominantie van de KPW heeft te zien gegeven; juist als gevolg van deze ontwikkeling is de nieuwe middenklasse, een klasse die specifieke banden heeft met deze produktiewijze, snel in omvang toegenomen, zowel in absolute als relative zin.

b) *het kapitalistische produktieproces*: fundamenteel voor Carchedi's gehele positie is zijn stelling dat er in het kapitalisme twee afzonderlijke processen zijn, het arbeidsproces en het produktieproces van meerwaarde, en dat er een 'eenheid in dominantie' bestaat waardoor het tweede proces het eerste overschaduwet. Dit onderscheid biedt hem vervolgens de mogelijkheid het begrip 'kollektieve arbeider' te verruimen. Bepaalde argumenten voor deze stap kunnen we ook terugvinden in de bekende passage in *Das Kapital* waar Marx zegt:

"As the cooperative character of the labour-process becomes more and more marked, so, as a necessary consequence, does our notion of productive labour, and of its agent the productive labourer, become

extended. In order to labour productively, it is no longer necessary for you to do manual work yourself. (Marx, 1965, p. 508-509)."

Carchedi betoogt daarom dat we het begrip 'productieve arbeid' kunnen verruimen om het gehele skala van arbeiders te omvatten die geen handarbeid verrichten maar niettemin produktief zijn, die functioneren als 'orgaan van de totaalarbeider, en één van haar deelfunkties vervullen' (p. 509). In deze categorie vallen daarom het technisch en toezichhoudend personeel, de managers en bepaalde sektoren van het administratief personeel. Dit is echter slechts mogelijk wanneer we van mening zijn dat bovengenoemde twee afzonderlijke processen werkelijk bestaan. Marx stelt echter in de paragraaf die volgt op de zojuist geciteerde:

"On the other hand, however, our notion of productive labour becomes narrowed. Capitalist production is not merely the production of commodities, it is essentially the production of surplus-value. The labourer produces, not for himself, but for capital. He must produce surplus-value (p. 509)."

In de eerste citaat bespreekt Marx op een algemeen nivo hoe gebruikswaarden worden geproduceerd in het arbeidsproces, waar dit proces een complexe vorm heeft aangenomen. Maar deze arbeid is slechts produktief voorzover zij nuttig is; natuurlijk vereist de warenproduktie een gehele reeks van produktieagenten, van schoonmakers tot aan kapitaalverschaffers. Zij zijn nuttig voor de produktie hoewel zij in het kapitalisme niet allen produktief zijn (Zie Gough, 1972, Marx, 1969, p. 400). Marx definieert produktieve arbeid a.d.h. van de volgende drie noodzakelijke kenmerken: ten eerste, moet de arbeider meerwaarde voortbrengen, d.w.z. waren produceren die bij de verkoop niet alleen de arbeidskracht reproduceren maar tevens meerwaarde opleveren voor de kapitalist; ten tweede, moet arbeid worden geruild tegen kapitaal in de vorm van geld en niet tegen revenu; en ten derde, moet de arbeid worden verricht onder direkte controle van de kapitalist. Hoewel daarom de nieuwe middenklasse nuttige arbeid levert is zij over het algemeen niet produktief in de zin dat zij meerwaarde produceert.

Carchedi geeft dus een verkeerde interpretatie van Marx. Voor Marx gaat het er niet om dat er twee afzonderlijke processen zijn maar dat het algemene arbeidsproces binnen de KPW een zodanige vorm aanneemt dat er meerwaarde wordt geproduceerd door een bepaalde klasse die haar afhandig wordt gemaakt door een andere klasse. Hoewel bij natuurlijk wel ingaat op het algemene karakter van de nuttige arbeid, m.a.w. de produktie van gebruikswaarden, is hij toch niet van mening dat in de KPW dit proces zelfstandig voortgang vindt en aangevuld wordt door een ander proces, het produktieproces van meerwaarde dat tenslotte het arbeidsproces gaat domineren. Het is eerder zo dat het arbeidsproces een andere betekenis krijgt omdat de arbeidskracht tot waar wordt, wordt gekocht en produktief wordt aangewend door de klasse die de produktiemiddelen in eigendom heeft, en deze effectief controleert. Er zijn twee categorieën, kapitaal en arbeid, en de relatie tussen hen is een relatie van uitbui-

ting. Deze centrale sociale relatie tussen kapitaal en arbeid is het specifieke kenmerk van de kapitalistische produktiewijze.

Dit wil bovendien zeggen dat er twee afzonderlijke funktiereeksen kunnen worden onderscheiden, die van het kapitaal en die van de arbeid, en dat het noodzakelijk is de potentiële dragers van deze funkties te analyseren. Ik zal hiertoe een poging doen in de volgende paragraaf. Ik wil hier slechts opmerken dat deze formulering een aantal problemen van Carchedi's analyse omzeilt. Een specifieke moeilijkheid in zijn benadering is dat hij genoodzaakt is een splitsing te veronderstellen in de arbeid van supervisie en management, die uiteenvalt in 'eenheid en koördinatie' als onderdeel van de funktie van de totaalarbeider, en 'kontrole en toezicht' als onderdeel van de globale funktie van het kapitaal. Maar dit onderscheid is nogal duister. Wederom krijgt men de indruk dat het gebruik van deze termen vooral symbolische waarde heeft: omdat Carchedi het nodig vindt een verschil te maken geeft hij ze verschillende namen, maar hij toont niet voldoende aan dat het om twee verschillende funkties gaat. Er zit nog iets anders aan vast. Volgens Carchedi ziet men een voortdurende inperking van de funktie van de totaalarbeider naarmate men opstijgt in de hiërarchie van de private bureaucratie die verantwoordelijk is voor de uitoefening van de globale funktie van het kapitaal, alsmede een voortdurende toename van het belang van de kapitaalfunctie. Maar dat is nogal vreemd, omdat dat deel van de funktie van de totaalarbeider dat door de kapitalist wordt uitgeoefend juist te 'eenheid en koördinatie' betreft, die, tenminste als 'toezicht', in feite wordt vervuld door de bovenlaag van managers. Het is daarom deze bovenlaag die verantwoordelijk is voor de uitoefening van beide funkties; een vreemde opvatting die inconsistent is met de rest van zijn betoog. Om dit probleem te omzeilen kan men daarentegen beter stellen dat er twee funkties bestaan in de KPW, maar dat het kapitaal- en arbeidsfunkties zijn. Gezien in dat kader vervult het kapitaal niet *zowel* kapitaal- als arbeidsfunkties (5).

In samenvatting: de KPW is een specifieke combinatie van de elementen arbeid en kapitaal, geartikuleerd met het doel meerwaarde te produceren en te realiseren. Slechts die arbeiders zijn produktief die meerwaarde produceren. Er bestaan twee funktiereeksen, die van het kapitaal en die van arbeid. We zullen zien dat er, net als bij Carchedi, processen kunnen worden aangewezen die verandering brengen in de positie van de dragers van deze funkties. Deze processen van interne differentiatie brengen specifieke structurele vormen tot ontwikkeling, die specifieke aspecten van de beide basisfunkties dienen. Het tempo waarin deze veranderingen plaatshebben en de vorm die zij aannemen zijn afhankelijk van de specifieke relaties tussen deze produktiewijze en andere produktiewijzen waaruit een bepaalde sociale formatie is samengesteld.

c) de differentiatie van de kapitaalfunctie: we merken reeds op dat de kapitaalfunctie door Carchedi slechts wordt gezien in termen van controle en toezicht, en hoewel hij opzettelijk abstraheert van politieke en ideologische structuren verwaarloost hij daarnaast onopzettelijk andere economische aspecten van de kapitaalfunctie (6).

We kunnen vijf aspecten onderscheiden: ten eerste, de directe controle en supervisie over elke produktieve onderneming om de produktie en afpersing van meerwaarde te verzekeren; ten tweede, de heromzetting van waren in geld in de cirkulatiesfeer; ten derde, de instandhouding van de voorwaarden van de kapitaalakkumulatie; ten vierde, de ontdekking, toepassing en besturing van de technologie m.b.t. de produktiemiddelen; en ten vijfde, de reproductie van de noodzakelijke arbeidskracht. De nieuwe middenklasse kan groeien omdat de leden ervan optreden als dragers van de gespecialiseerde en gedifferentieerde instituties die toegesneden zijn op elk van deze functies. De nieuwe middenklasse omvat die produktieagenten die verantwoordelijk zijn voor de uitoefening van één of meerdere van de kapitaalfuncties; deze personen zijn niet zelf eigenaars van kapitaal, zij bezitten geen effectieve controle over kapitaal, en worden zelf in hun eigen werksituatie steeds meer in hun bewegingsvrijheid beperkt. Dit als een algemene karakterisering van de nieuwe middenklasse, die breed genoeg is om vele oudere beroepsqroepen zowel als de meer moderne beroepen te omvatten. Dit is daarom verdedigbaar aangezien deze beroepen volgens mij alleen maar juist kunnen worden begrepen in relatie tot de dominerende rol van het kapitaal, op grond van het feit dat zij gevormd zijn naar bepaalde functies van het kapitaal binnen deze structuur. We hebben reeds gewezen op een tendens die inherent is aan het kapitalisme en die de vorm bepaalt die de kapitaalfunctie aanneemt, nl. de toenemende opsplitsing van deze functie in een aantal structuren die elk voor zich een specifiek deelaspect van de functie bestrijken; we zullen deze lagere en hogere beroepen en de personen die voor deze deeltaken verantwoordelijk zijn, aanduiden als een *sektor* van de kapitaalfunctie. Er is echter nog een andere tendens waar te nemen in het kapitalisme, en dat is de toenemende vereenvoudiging, rationalisatie en routinisatie van taken binnen elke sektor. Als gevolg hiervan vervullen de produktieagenten in toenemende mate taken die sterk zijn gespecialiseerd, sterk technisch zijn bepaald en scherper zijn omljnd. Deze tendentiële reductie van de taakhoud heeft twee konsekwenties: allereerst wat betreft de waarde van de arbeidskracht van de middenklasse-arbeider, en ten tweede wat betreft de wijze waarop deze dragers van de kapitaalfunctie worden gecontroleerd. Beide verdienen een nadere beschouwing.

Op de eerste plaats daalt het relatieve inkomen van bepaalde categorieën van de nieuwe middenklasse in de richting van het nivo van het inkomen van handarbeiders. Dit is voor een deel een gevolg van de fragmentatie van de taakhoud, zodat het individu relatief gezien minder kennis en training nodig heeft om zijn gespecificeerde taak uit te kunnen voeren. De reproductie-

tiekosten van de arbeidskracht van elk individu ondergaan derhalve een relatieve daling. Bovendien daalt de waarde van de arbeidskracht van sectoren van de nieuwe middenklasse in relatie tot het gemiddelde, aangezien deze kennis en training sterker gespreid is over de bevolking als geheel. Ook is het zo dat, zoals Marx vermeldt m.b.t. de commerciële loonarbeider, deze toename van het algemene onderwijsnivo de kapitalist in staat stelt deze arbeiders te rekruteren uit 'klassen die voorheen geen toegang hadden tot deze beroepen en gewend waren aan een lagere levensstandaard' (Marx, 1962, p. 300). Het meest in het oog lopende voorbeeld is dat van de vrouwenarbeid, aangezien er in alle kapitalistische maatschappijen een massale feminisering van de middenklasse-beroepen heeft plaatsgevonden. Gedeeltelijk als gevolg van de dubbele taak van de vrouwen, die zowel de typische verschaffers van huishoudelijke arbeid zijn, alsook in toenemende mate werkzaam zijn als lager geplaatste handarbeidsters en employés, is er een tendens tot reductie van het inkomen dat verbonden is aan de beroepen die een hoge graad van feminisering kennen.

Laten we nu een blik werpen op de aard van de controle die inherent is aan de kapitaalfunctie. De ontwikkeling van gedifferentieerde en versimpelde technische taken in elk van deze sectoren van de nieuwe middenklasse betekent dat de personen die deze taken vervullen steeds minder in staat zijn zichzelf te organiseren en deze sectoren steeds minder kunnen controleren. De gerationaliseerde en geroutiniseerde vervulling van eenvoudige, technisch sterk gespecificeerde taken houdt in dat deze personen niet de kennis, de vaardigheid of de ervaring hoeven te bezitten die nodig is om regelmatige en systematische controle uit te oefenen. Bovendien opereert iedere sector onder de heerschappij van het kapitaal en de vorm en richting van haar werkzaamheid is onmiddellijk gevormd door de belangen van het kapitaal. Natuurlijk komen er op bepaalde momenten belangenconflicten voor tussen verschillende kapitalen, bv. tussen grote en kleine, industriële en financiële kapitalen. Daarom is er, om beide genoemde redenen, een algemene, steeds scherper ordende tendens binnen de sectoren van de nieuwe middenklasse in de richting van een markante differentiatie tussen enerzijds degenen die de controlesystemen en besturingspraktijken organiseren, toepassen en instandhouden en anderzijds degenen die steeds eenvoudiger en steeds sterker technisch gespecificeerde taken vervullen. Proletarisatie is daarom een proces dat voor de betrokken categorieën van de nieuwe middenklasse zowel een daling van de waarde van arbeidskracht in de richting van het gemiddelde betekent, alsook de dwang tot vervulling van gerationaliseerde, simpele technische taken onder de directe controle van gedifferentieerd leidinggevend personeel in die sector. Er bestaan natuurlijk aanzienlijke controloversen over de mate waarin deze tendens reeds is voortgeschreden, en er bestaat een grote variatie tussen de verschillende groepen in de verschillende sectoren. In zeer algemene zin kan men stellen dat dit proces van vereenvoudiging, rationalisatie

en controle waarschijnlijk verder voortgeschreden is in de eerste van de vijf bovengenoemde aspecten van de kapitaalfunctie en het minst ver in het vijfde aspect. Een andere overweging die hier van belang is betreft de mate waarin een bepaalde beroepsgroep geprofessionaliseerd is, omdat professionalisering tot op zekere hoogte bescherming biedt tegen deze tendens. In hoeverre dit het geval is hangt, zoals Johnson aangeeft, echter af van de ratio tussen onbepaaldheid (*indetermination*) en technicaliteit van taken in elk productieproces (7). *Technicaliteit* verwijst naar de mate waarin een systematisch kennisfonds gebruikt wordt ter ondersteuning van de competentie of deskundigheid van een bepaalde professionele groep. Een dergelijk gerationaliseerd en overdraagbaar fonds van kennis biedt een vaste basis aan een gemeenschap van experts voorzover dit kennisfonds als een samenstel van regels en procedures van de ene op de andere generatie kan worden doorgegeven. Dit systematische en overdraagbare karakter van de kennis verschaft echter niet alleen een basis voor de attestering en legitimatie van de deskundigheid; zij levert de kennis tevens uit aan kodifikatie en is daarom vatbaar voor de processen van vereenvoudiging en rationalisatie die we zojuist hebben besproken. Het tweede aspect, *onbepaaldheid*, verwijst naar de niet-technische aspecten van de beroepsvaardigheid, de stijl van omgang met de patiënt van de dokter, de niet-vakmatige vaardigheden van de onderwijzer, de 'juridische opinie' van de advocaat -al die niet-gekodificeerde, en ook onmogelijk te kodificeren kennisvormen die de grondslag vormen voor de beroepsmystiek, die een ondersteuning en legitimatie bieden voor een monopolistische positie, en een dam opwerpen tegen ongewenste infiltratie.

Er zijn derhalve twee factoren bepalend voor de mate waarin een bepaalde beroepsgroep gedifferentieerd is in een groot aantal technische uitvoerders aan de ene hand, en een klein aantal controleurs aan de andere. Wanneer geen andere factoren interveniëren treedt deze splitsing waarschijnlijk het sterkst op wanneer de activiteit betrekking heeft op de vroegere i.p.v. de latere uitingsvormen van de kapitaalfunctie, en bij een laag onbepaaldheids/technicaliteits-ratio. Ik moet hier wel het voorlopige karakter van deze formulering onderstrepen; zij is slechts bedoeld als een *illustratie* bij enkele opmerkingen die ik wil maken over twee van de 'oudere' beroepsgroepen die door Johnson worden besproken, nl. accountants en doktoren.

Accountants verrichten hun werk onder de specifieke patronage van grote korporaties. Doordat zij systemen van financieel beheer invoeren in praktijk brengen binnen de korporaties, gedeeltelijk voor interne doeleinden, gedeeltelijk omdat rekenschap moet worden afgelegd aan de juridische eigenaars van het kapitaal, fungeren zij als uitvoerders van het eerste en het tweede deeltaak van de kapitaalfunctie. Bovendien heeft het lage ratio tussen onbepaaldheid en technicaliteit in dit beroep (veel accountantswerk komt feitelijk neer op boekhouden) tot gevolg dat er weinig tegendruk kan worden geleverd tegen de binnenslui-

pende effecten van het technische rationaliseringsproces. De taken zijn daarom sterk gefragmenteerd. Enerzijds komt men met een ouderwets aureool omgeven en vaak gekomputeriseerde boekhouders tegen die gedifferentieerde, simpele en technisch nauw omschreven taken vervullen; anderzijds treft men personen aan die systemen van financiële beheersing ontwikkelen, invoeren en sturen (en die vaak 'financiële controleurs' worden genoemd i.p.v. accountants). In de tweede groep wordt het schijnbaar belangrijke marktonderscheid tussen accountants met een honorarium die werken voor een onafhankelijke firma en accountants met een salaris die zijn 'ondergebracht' in een korporatie, toch overvleugeld door het identieke karakter van de functies die zij vervullen in het productieproces en de scheiding tussen hun gemeenschappelijke functie en die van de technisch gespecialiseerde uitvoerders van hun financiële controlesystemen. Omdat zij deze functies vervullen zijn het deze financiële beheerders die het accountantsberoep domineren, en hun relatieve autonomie gaat zelfs ten koste van de grote massa van boekhouders en accountants wier werk steeds meer wordt overheerst door bovengenoemde processen van technische rationalisatie en controle.

Laten we tenslotte het beroep van medicus in ogenschouw nemen; medici zijn als eerste verantwoordelijk voor de instandhouding en reproductie van de arbeidskracht. De medische professie heeft een monopolie verworven over het 'officieel' definiëren en legitimeren van gezondheid en ziekte, waarbij 'ziekte' inhoudt dat de arbeidskracht op legitieme wijze uit het productieproces wordt teruggetrokken. Dat uitoefenaars van het medisch beroep dergelijke officiële oordelen vellen betekent dat zij als beroepsgroep een hoog ratio tussen onbepaaldheid en technicaliteit instandhouden, hetgeen tevens in het algemeen ongewenste inmeniging bij de uitvoering van hun taken heeft verhinderd. Als gevolg hiervan bestaat er een betrekkelijk lage graad van interne differentiatie tenminste onder doktoren; de controle die wordt uitgeoefend neemt vooral de vorm aan van kollegiale controle. Het relatief hoge inkomen van doktoren kan worden verklaard uit hun monopoliepositie. Het hoge onbepaaldheids/technicaliteitsratio rechtvaardigt zeer hoge toelatingseisen en langdurige perioden van kwalifikatie. Dit heeft wederom tot gevolg dat de kosten van reproductie van de medische arbeidskracht zeer hoog zijn.

Konklusie

Ik heb laten zien dat we bepaalde functies van de middenklasse kunnen analyseren a.d.h. van een complexe dichotomistische theorie die zich met name richt op de productieverhoudingen in de KPW. Veel van wat ik naar voren heb gebracht draagt een voorlopig en exploratief karakter; ik heb bv. mijn stelling niet gedetailleerd in verbinding gebracht met de ontwikkeling van de staat, en evenmin gedetailleerd aandacht besteed aan het monokapitalistische stadium in de ontwikkeling van de KPW. Niettemin kunnen enkele implicaties worden genoemd voor de politieke opstelling van de nieuwe middenklasse.

Allereerst bestaat er een cruciaal verschil tussen de situatie waarin de nieuwe middenklasse zich bevindt en die van het proletariaat, omdat de middenklasse per definitie verantwoordelijk is voor de uitvoering van één of meerdere functies van het kapitaal. Haar leden zijn derhalve betrokken bij de organisatie, regulering, toepassing en planning van de voorwaarden, procedures en praktijken die de warenproductie mogelijk maken. Ten tweede kan de middenklasse worden gekonfronteerd met proletariserings-tendenzen die analoog zijn aan die van de produktieve arbeiders. Met name komen bepaalde categorieën van de middenklasse direkt in aanraking met rationaliserende en fragmenterende technische veranderingen, en geraken zij steeds meer onder de direkte heerschappij van de agenten van het kapitaal, die de aard, het tempo en de intensiteit van het werk van boven af dikteren. Organisatiepogingen om die diktatuur het hoofd te bieden kan men verwachten in twee soorten situatie, die zich tegelijkertijd kunnen voordoen: ten eerste in een situatie waarin een radicale technische verandering wordt geïntroduceerd die de bestaande taakinhouden fragmenteert en versimpelt (bv. de invoering van een computersysteem); ten tweede in een situatie waarin pogingen worden gedaan om het dwangkarakter van de controle te vergroten, ofwel tengevolge van technische veranderingen, ofwel vanwege de specifieke artikulatie van de sektor in kwestie m.b.t. de lange-termijn belangen van het kapitaal en het karakter van de kapitalistische staat (zoals bv. in het hoger onderwijs).

Omdat deze processen niet door alle sectoren van de nieuwe middenklasse op gelijke wijze wordt ervaren is de politieke activiteit van deze klasse gefragmenteerd, onstabiel en onvoorspelbaar. Ik ben echter van mening dat we op basis van Carchedi's belangrijke artikel beter kunnen zien hoe we bepaalde waarschijnlijke aktiepatronen moeten verklaren. Het kan echter nauwelijks verbazing wekken dat, zoals Lenin opmerkte over de kleinburgerij in eigenlijke zin, de nieuwe middenklasse enerzijds 'wild wordt door de verschrikkingen van het kapitalisme' en anderzijds het schoolvoorbeeld is van 'de instabiliteit van een dergelijk revolutionisme, van de schraalheid ervan, de sterke tendens die het vertoont om in een oogwenk te vervallen tot onderworpenheid, apathie en fantasie, en zelfs tot "wilde" dweperij met een of andere burgerlijke "gril" (Lenin, 1965, p. 17).

NOTEN

1. Dit artikel komt voort uit een studieproject over de middenklasse waarin ik samenwerk met Nick Abercrombie en Bryan Turner van de Universiteit van Lancaster. Het werd gepresenteerd op het stafseminar van de Universiteit van Edinburgh in April 1975.
2. In mijn waargave en samenvatting van Garchedi's betoog breng ik enkele theoretisch belangrijke vereenvoudigingen aan.
3. Carchedi zelf bespreekt en verwerpt andere overeenkomsten met Dahrendorf in een voetnoot (no 56, op p. 77).
4. Ik heb twee andere dichotomieën die Carchedi noemt, nl. die tussen uit-

- buiters en uitgebuitenen, en de distributieverhoudingen hier buiten beschouwing gelaten. Zij zijn niet wezenlijk voor mijn argumentatie.
5. Een klein percentage van de uitvoerders van het kapitaal vervult zowel kapitaal- als arbeidsfuncties, zoals bv. de eerdergenoemde industriële scheikundige. Carchedi hanteert echter deze zeer specifieke voorbeelden voor een algemene definitie van de nieuwe middenklasse als geheel.
 6. Dat dit zo is kan men afleiden uit zijn verruiming van Marx'begrip 'revenu' op p. 55. I.p.v. 'revenueu' te behandelen als dat gedeelte van de meerwaarde dat onproductief wordt gekonsumeerd door de kapitalist (bv. overheidsuitgaven), behandelt Carchedi deze als het inkomen van al diegenen die de kapitaalfunctie van controle en toezicht uitoefenen.
 7. Ik heb zeer veel profijt getrokken van een ongepubliceerd artikel van de hand van Terence Johnson (1975); zijn argumentatie gaat terug op het onbepaaldheid/technicaliteitsratio zoals dat ontwikkeld is door Jamous en Peloille (1970). Ik wil nog benadrukken dat mijn betoog geen betrekking heeft op de scheiding tussen hoofd- en handarbeid. Dit belangrijke aspect van het probleem is recentelijk geanalyseerd door Poulantzas (1975), zie vooral deel 3 over de 'nieuwe kleinburgerij'.
(Noot van de redactie: het artikel van Johnson waar Urry naar verwijst wordt binnenkort door ons in vertaling gepubliceerd).

Bibliografie

- Carchedi, G. "On the Economic Identification of the New Middle Class", in *Economy and Society*, 4, 1-86, 1975.
- Giddens, A. *The Class Structure of the Advanced Societies*, London, 1973, Hutchinson.
- Gough, I. "Marx's Theory of Productive and Unproductive Labour", *New Left Review*, 76, 47-72, 1972
- Jamous, H. and B. Peloille, "Professions or Self-Perpetuating System? Changes in the French University-Hospital system", in J.A. Jackson (ed.) *Professions and Professionalization*, Cambridge U.P., 109-52, 1970.
- Johnson, T. "The Professions in the Class Structure", unpublished paper given at the B.S.A. Conference at the University of Kent, 1975.
- Lenin, V.L. *"Left-Wing" Communism, An Infantile Disorder*, Peking: Foreign Languages, 1965.
- Marx, K. *Capital*, vol 1, London 1965, Lawrence and Wishart.
- Marx, K. *Theories of Surplus Value*, Part 1, London 1969, Lawrence and Wishart
- Marx, K. *Capital*, Vol. 3, London, 1962, Lawrence and Wishart.
- Poulantzas, N. *Classes in Contemporary Capitalism*, London, 1975, New Left Books.
- Urry, J. "Towards a Structural Theory of the Middle Class", *Acta Sociologica*, 16, 175-87, 1973.